

TONE RAVNIKAR

BENEDIKTINSKI SAMOSTAN V GORNJEM GRADU

Leta 2010 je Znanstvenoraziskovalni inštitut dr. Franca Kovačiča v Mariboru v sklopu zbirke Studia Historica Slovenica izdal monografijo Toneta Ravnikarja z naslovom *Benediktinski samostan v Gornjem Gradu*. Ravnikar se ukvarja s srednjeveško zgodovino slovenskih dežel, predvsem Savinjske in Šaleške doline, in jima je posvetil tudi doktorsko disertacijo (v knjižni obliki ima naslov *Po zvezdnih poteh*, 2007).

Pričujočo monografijo je avtor predstavil v sklopu rednih mesečnih predavanj, ki jih organizira Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, 21. marca 2012 v razstavišču Archivum v Pokrajinskem arhivu Maribor.

Monografija je razdeljena na osem poglavij. Prvo poglavje predstavlja uvod, v katerem avtor na kratko predstavi ustanovitev samostana v Gornjem Gradu, ter to ustanovitev umesti v čas in prostor, ko je bil v Evropi končan boj za investituro; zaključek tega boja predstavlja kompromis, sklenjen v Wormsu leta 1122. Avtor poudari, da ustanovitev samostana benediktinskega reda 7. aprila 1140 nedvomno predstavlja enega najpomembnejših trenutkov v srednjeveški zgodovini ne samo Savinjske doline, temveč tudi Štajerske, in celo v zgodovini slovenskih dežel. Nadalje avtor pojasni, kateri zgodovinarji so se že pred njim ukvarjali z Benediktinskim samostanom, vse od leta 1876 naprej, ko je Ignaz Orožen samostanu posvetil drugi zvezek monumentalnega dela *Das Bisthum und die Diözese Lavant*.

V drugem poglavju se avtor podrobno ukvarja z ustanovitvijo samostana v Gornjem Gradu. Na začetku predstavi vsebino ustanovne listine gornjegrajskega samostana, s katero je oglejski patriarh Pelegrin (1131–1161) 7. aprila 1140 potrdil ustanovitev opatiije v Gornjem Gradu. Poleg oglejskega patriarha avtor še posebej izpostavi Diepolda iz Kagra, ki je skupaj z ženo Truto patriarhu prepustil svojo alodialno posest v Zgornji Savinjski dolini in s tem omogočil ustanovitev samostana. Izvor Diepolda iz Kagra avtor umesti v širše evropsko dogajanje ter tako na kratko predstavi nekatere evropske plemiške družine in morebitne sorodstvene povezave z Diepoldom in njegovo ženo Truto.

Tretje poglavje govori o nastanku farne mreže na Savinjskem. Avtor poudari, da je v Savinjski dolini mogoče predpostaviti kar tri pražupnijska središča, ki so imela svoje korenine še v karolinški cerkveni organizaciji: Šempeter, Braslovče in Gornji Grad. Usoda slednjih dveh se je ob nastanku samostana v Gornjem Gradu povezala z zgodovino samostana (gornjegrajska fara je bila leta 1140 priključena samostanu, braslovška fara pa je samostanu dajala dve tretjini desetine). Zanimivo je tudi dejstvo, da patriarhi v času svojega zadrževanja na Zgornjesavinjskem niso uradovali v samostanu, temveč je bil kraj, kjer so razsojali in izdajali listine, največkrat Rečica.

V četrtem poglavju avtor predstavlja obdobje prve polovice 13. stoletja in poskus ustanovitve škofije v Gornjem Gradu (samemu dogajanju okoli poskusa ustanovitve škofije se posveti v petem poglavju). Avtor v tem poglavju pojasni nekatere pojme, kot je npr. "provinca Mozirje", ki je v času 13. stoletja bil najverjetneje geografski izraz za celotno Zgornjo Savinjsko dolino. Zanimiv je tudi podatek, da se prebivalci v okolici samostana niso čutili kot Štajerci, niti kot Korošci ali Kranjci, temveč so delovali kot Savinjšani, pri čemer pa avtor seveda poudarja, da bi pretiravali, če bi v tem dejstvu videli zametke nastajanja neke samostojne dežele. Na velik pomen in ugled samostana pa kaže tudi dejstvo, da so se nekatere plemiške družine, kot npr. rodbina Kacenštajn, potegovala za pravico do pokopa v samostanu. V zameno za to pravico je samostan dobil posamezne kmetije ter tudi na tak način povečeval svojo posest in moč. V prvi polovici 13. stoletja pa je samostan začel širiti svojo posest preko prelaza Črnivec na področje Kranjske.

V petem poglavju se nato avtor na kratko posveti dogajanju okrog želje po ustanovitvi škofije v Gornjem Gradu. Oglejski patriarh Bertold je okoli leta 1273 dal pobudo za ustanovitev škofije na temeljih samostana. Pobudo je patriarh utemeljeval z dejstvom, da je njegova dieceza tako obširna, da je ne more redno obiskovati. Papež Gregor IX. je nato v dveh pismih pooblastil novograjskega škofa Gerharda in tržaškega škofa Ulrika de Portisa, naj pregledata in ocenita gmotno in siceršnje

stanje področja ter nato ocenita, ali bi bilo mogoče ustanoviti škofijo. Avtor pravi, da zaradi pomanjkanja virov ni mogoče rekonstruirati, zakaj škofije v Gornjem Gradu niso ustanovili.

Šesto poglavje obravnava čas druge polovice 13. stoletja. To je obdobje, ko je po smrti Bertolda mesto patriarha v Ogleju prevzel Gregor de Montelongo. Tudi to obdobje je bilo za samostan zelo turbulentno. Avtor nam tako predstavlja nekatere spore med samostanom in pomembnimi plemiškimi družinami, pri čemer je v večini primerov šlo seveda za denar, posest in moč. Tako je bil samostan v sodnih sporih z Ulrikom III. Spanheimom in Gebhardom III. Žovneškim. Nadalje izvemo, kako je odvetniški posel v zvezi s samostanom, ki je bil seveda pomemben in donosen, prehajal iz rok gospodov Ptujskih v roke Vovbržanov. Hkrati z zgodbo o samostanu tako avtor predstavlja širše dogajanje na tem območju, ter nam na tak način predstavi tudi zgodovino plemiških rodbin, ki so bile s področjem Zgornje Savinjske in Šaleške doline trdno povezane.

Sedmo poglavje predstavlja čas, ko je bila gornjegrajska opatija v precepu med svojimi odvetniki, grofi Vovbrškimi, in deželnim knezom. Nedvomno je v tem času najpomembnejšo vlogo na strani Vovbrških igral Ulrik. Kljub poroki z Nežo, vdovo koroškega vojvode, se je Ulrik zavedal, da ne more postati dedič koroške dediščine in predvsem vojvodskega naslova, verjetno pa je resno računal, da si bo uspel pridobiti Savinjsko marko, katere sedež v Celju je bil že prej v njegovih rokah. Ulrik se je nato v letih 1291 in 1292 pridružil uporu koroškega, štajerskega in salzburškega plemstva proti kralju Rudolfu I. Habsburžanu. Tako je Ulrik za nekaj časa izgubil odvetniške pravice do samostana, ki pa si jih je nato pridobil nazaj. Do sporov med samostanom in Ulrikom je prišlo tudi v času češke vojne. Po izumrtju družine Premyslidov je prišlo do vojne za češko krono med koroškim vojvodo in tirolskim grofom Henrikom ter nemškim cesarjem Albertom I. Habsburškim. Samostan je v tem boju podprl Henrika, Ulrik pa Alberta I. Ker je samostan Ulriku ponovno odvzel pravico do odvetništva, je Ulrik leta 1307 vdrl v Savinjsko dolino ter napadel samostanske posesti in sam samostan. Ulriku je celo uspelo ujeti samostanskega opata Wulfinga in ga odpeljati na Koroško. 13. maja 1308 je v Pliberku po posredovanju oglejskega patriarha prišlo do sporazuma med Vovbrškimi in opatom Wulfingom.

Zadnje, osmo poglavje predstavlja čas prve polovice 14. stoletja, ko so se svobodni Žovneški po izumrtju Vovbržanov utrdili na mestu samostanskih odvetnikov. Leta 1322 je bil grof Herman Vovbrški umorjen. Po njegovi smrti je prišlo do spora med tremi dediči, in sicer: Elizabeto von Hohenlohe, grofom Ulrikom V.

Pfanberškim in Friderikom Žovneškim. Avtor navaja, da se razdelilna pogodba med dediči žal ni ohranila, vendar je jasno, da so odvetništvo nad samostanom podedovali svobodni Žovneški, kasnejši grofje Celjski.

Avtor je tako v delu zelo dobro in nazorno opisal burno dogajanje od nastanka samostana do prihoda svobodnih Žovneških na mesto samostanskih odvetnikov. Pri tem se je posvetil širšemu dogajanju in ne samo samostanu, kar pri branju na trenutke nekoliko pogrešamo. Zaradi tega izvemo ogromno o plemiških družinah na področju Savinjske doline, o njihovih povezanostih oziroma vlogah na širšem evropskem področju. Na predstavitvi knjige je avtor poudaril, da ta monografija predstavlja »le« prvi del zgodbe in da si želi, da bo lahko v bližnji prihodnosti izdal nadaljevanje monografije, v kateri se bo posvetil dogajanju do priključitve samostana ljubljanski nadškofiji leta 1461 in propadu samostana.

Gregor Antolicič